మహాభారతము

స్త్రీ పర్వము

ప్రథమాశ్వాసము

వైశంపాయనుడు జనమేజయునకు చెప్పిన మహా భారత కథను, నైమిశారణ్యంలో సత్రయాగ పందర్భంగా సూతుడు శౌనకాది మహా మునులకు, వివరించసాగాడు.

మహాభారత కథను వింటున్న జనమేజయుడు వైశంపాయనుని చూచి" మహాత్మా! తన కుమారుడు సుయోధనుడు, భీముని చేతిలో చనిపోయిన విషయం సంజయుని వలన వినిన తరువాత ధృతరాష్ట్రుడు ఏమి చేసాడు; సుయోధనుని వద్దనుండి బయలు దేరిన అశ్వత్థామ, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ హస్తినాపురం వచ్చారని విన్నాము. వారు హస్తినకు ఎందుకు వచ్చారు; ఎవరెవరిని కలిసారు; తరువాత ఎక్కడకు వెళ్లారు; అశ్వత్థామ వ్యాసుని ఆశ్రమము నకు వెళ్లిన తరువాత, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ ఎక్కడకు వెళ్లారు; ఒక పక్క మహా విజయము, మరొక పక్క కొడుకుల దుర్మరణము ధర్మరాజు ఎలా తట్టుకున్నాడు; ఏమి చేసాడు; వివరంగా చెప్పండి." అని అడిగాడు. వైశంపాయనుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

తన నూరుగురు కుమారులు యుద్ధములో మరణించారు అని తెలిసిన ధృతరాష్ట్రుడు మొదలు నరికిన వృక్షము మాదిరి కూలిపోయాడు. భరించరాని దుఃఖంలో మునిగిపోయాడు. అతని హృద యము కకావికలయింది. దుఃఖభారంతో తనలో తనే కుమిలిపోతున్నాడు. ధృతరాష్ట్రుని చూచి సంజయుడు ఇలా అన్నాడు:

“ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఏమిటీ వెర్రి? ఎవ్వరి కోసం దుఃఖపడు తున్నావు? నీ శోకానికి అంతు లేదా? దుఃఖాన్ని వదిలిపెట్టి నేను చెప్పేది విను! కురుక్షేత్ర మహాసంగ్రామంలో పదునెనిమిది అక్షౌహిణుల సైన్యం మరణించారు. నీ తాతలు, తండ్రులు, అన్నలు, తమ్ములు, మిత్రులు, బంధువులు, ఎందరో రాజులు, సామంత రాజులు, నీ కోసం మరణించారు. వారందరికీ దహన సంస్కారాలు చెయ్యాలి కదా. పద యుద్ధభూమికి వెళదాము.” అని అన్నాడు.

కాని ధృతరాష్ట్రుడు కదల లేదు. తల బాదుకుంటున్నాడు. “సంజయా! నా కొడుకులంతా చచ్చారయ్యా. నా వైభవం అంతా నశించిదయ్యా! అతి దీనంగా బతుకుతున్నానయ్యా! ఈ దేహం మాత్రం ఎందుకు చెప్పు! ఒకరి దయాధర్మభిక్ష మీద బతకడానికా! నాదీ ఒక బతుకేనా! బతికి నేను సాధించే దేముంది.

సంజయా!   కృష్ణుడు సంధి చేయడానికి వచ్చినపుడు నాకు ఎంతో నచ్చ చెప్పాడు. భీష్ముడు, ద్రోణుడు నా హితం కోరి చెప్పారు. పరశురాముడు మొదలగు మహానుభావులు కూడా ఎన్నోవిధాల చెప్పారు. నేను దుర్బుద్ధితో వారు చెప్పిన మాటలు పెడచెవిని పెట్టాను. పాండవులకు వారి రాజ్యభాగము వారికి పంచి ఇవ్వడానికి నిరాకరించాను. ఫలితం అనుభవిస్తున్నాను. కొడుకులను పోగొట్టుకున్నాను. చుట్టములు, స్నేహితులు, సామంతరాజులు అందరూ మరణించారు. వారికి దహన క్రియలు చెయ్యడానికి మాత్రం నేను మిగిలి ఉన్నాను.

సంజయా! నేను ఎంత మూర్ఖుడిని. రాబోయే ఆపద తెలిసి కూడా

పాండవులకు రాజ్యభాగము ఇవ్వలేదు. అందుకే నా కొడుకులకు బంధువులకు దూరమయ్యాను. సంజయా! నేడు ఇలా కావడానికి నా పూర్వజన్మ కర్మఫలం తప్ప వేరుకాదు. అయినా సంజయా! యుద్ధములో చనిపోయిన వారందరికీ దహన క్రియలు నిర్వర్తించుటకు ధర్మరాజు ఉన్నాడు కదా! నేనెందుకు? పాండవులు నా కొడుకులను చంపి తమ తమ ప్రతిజ్ఞలు నెరవేర్చుకున్నారు. ఈ పని కూడా వారే చేస్తారులే!" అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

అతనిని చూచి సంజయుడు ఇలా అన్నాడు. "ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! నీకు తెలియని శాస్త్రములు లేవు. నీవే పామరుడి వలె ఇలా దుఃఖిస్తే లోకులు నిన్ను చూచి నవ్వరా! ఇంతకుముందు నేను నీకు సృంజయుని కథ చెబితే విన్నావు కదా! అభిమన్యుడు చనిపోయినందుకు ధర్మరాజు దుఃఖిస్తుంటే, నారదుడు ధర్మరాజుకు సృంజయుని కథ చెప్పాడు. ఆ కథ విన్న తరువాత కూడా నీవు ఇలా దుఃఖించడం తగదు. ఏమన్నావు! నీ మంచి కోరేవారు, మంత్రులు చెప్పిన మాటలు వినలేదు అని అన్నావు కదా! నీకూ, నీ కుమారుడు సుయోధనునికీ మంత్రులు--దుశ్శాసనుడు, కర్ణుడు, శకుని-- వీరేనా మీ మంత్రులు! వీరే మీకు హితులు అయితే ఇంక చెప్పేదేముంది! నీ కొడుకు ఎప్పుడూ ఎదుటి వారి మీద కత్తి దుయ్యడానికి ఇష్టపడ్డాడు కాని మంత్రాంగము వైపు ఎన్నడన్నా బుద్ధిమరల్చాడా! విదురుడు చెప్పింది విన్నాడా! పోనీ నీవేమన్నా అతనిని కట్టడి చేసావా? అతనికి బుద్ధిచెప్పావా! అతని అకృత్యాలను ఆపగలిగావా! నీకూ నీ కుమారునికి లోభత్వము బాగా మనసులో నాటుకుంది. అందుకే ఎవరీ మాటా మీరు వినలేదు. దానికి ఒకరిని నిందించడం ఎందుకు చెప్పు. అంతా నీ స్వయంకృతాపరాధము. జరిగిన దానికి ఈనాడు ఎంత వగచినా ప్రయోజనం లేదు. కాబట్టి నీ దుఃఖము మాను. నీ పని ఎలా ఉందంటే చుట్టు మంట పెట్టుకొని మధ్యలో కూర్చుని, అయ్యో కాలిపోతున్నాను, కాపాడండి అంటూ గొంతెండిపోయేట్టు

అరిచినట్టుంది.   ఈ పరిస్థితులలో నిన్ను చూచి అందరూ నవ్వుతారు గానీ జాలిచూపరు. నీ కుమారుడి పరుషములైన నిష్టుర పలుకులకు, అర్జునుని కోపాగ్నికి నీ వారందరూ దగ్ధమయ్యారు. ఇంకా విచారించడం ఎందుకు?" అని ఎన్నో విధాలుగా అనునయించాడు సంజయుడు.

ఇంతలో విదురుడు అక్కడకు వచ్చాడు. ధృతరాష్ట్రుని చూచి " చేసింది చాలక ఇంకానేలమీదపడి దొర్లి దొర్లి ఏడుస్తున్నావా! ఏడిచింది చాలుగాని ఇంక లే!" అన్నాడు.

విదురుడి మాటలు విని ధృతరాష్ట్రుడు లేచి కూర్చున్నాడు. దుఃఖము ఆపుకున్నాడు. ధృతరాష్ట్రుని చూచి విదురుడు ఇలా అంటున్నాడు.

" ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! పెరగటం విరగడం కొరకే!   కొత్త కొత్త రుచుల కోసం అర్రులు చాస్తే అసలు రుచే పోతుంది. పుట్టిన ప్రతి మనిషీ చావక తప్పదు. ఎంత దగ్గరయితే అంత దూరం అవుతారు. ఇది ప్రకృతి సహజం. దీనిని తప్పించుకోవడం ఎవరి తరమూ కాదు. యమధర్మరాజు తన పాశముతో మనుషుల ప్రాణములు తీయునపుడు వీడు ధనికుడా, పేదవాడా, మహారాజా, శూరుడా, పిరికివాడా, అని చూడడు. మనిషి ఎలాంటి వాడైనా వాడికి చావు తప్పదు. ఒక్క యుద్ధం చేస్తేనే మనిషి చస్తాడా! ఒకడు ఇలా చావాలి, ఇక్కడే చావాలి అనే నియమం లేదు. వాడు ఎక్కడున్నా, ఎలా ఉన్నా చావు తప్పించుకోలేడు. కాబట్టి చావును గురించి, చచ్చిన వారి గురించి దుఃఖించడం దండగ. నీ కొడుకులందరూ యుద్ధంలో మరణించి వీరస్వర్గం పొందారు. స్వర్గ సుఖాలు అనుభవిస్తున్నారు. కాని వారి కోసం నువ్వు ఇక్కడ ఏడుస్తున్నావు. ఇది సరి కాదు. కాబట్టి నీ దుఃఖము మానుము.

అయినా నీవు పండితుడవు. జ్ఞానివి. నీకు తెలియనిది ఏమున్నది! మనిషి పుట్టిన తరువాత, బాల్యము, యౌవనము, అంద చందాలు, ఈ ప్రకృతి, అందులోని పదార్థములు అన్నీ మిధ్య. అశాశ్వతములే కదా. ఏదీ స్థిరంగా ఉండదు. వాటి కోసం దుఃఖించడం ఎందుకు? దుఃఖము సర్వఅనర్థములకు మూలము. తెలివిగలవారు ఎప్పుడూదుఃఖింపరు. కాబట్టి దుఃఖము వదిలి కాగల కార్యము గురించి విచారించు.

మహారాజా! మామూలు మనుష్యుల ఆలోచనా పరిధి చాలా తక్కువగా ఉంటుంది. అందుకే వారు చిన్న కష్టం వచ్చినా తట్టుకోలేరు. తనకు ప్రియమైన వస్తువు చెయి దాటిపోయినా, దక్కకపోయినా దుఃఖిస్తారు. వారి జ్ఞానం నశిస్తుంది. చెయ్యకూడని పనులుచెయ్యడానికి కూడా వెనుదియ్యరు. కాని పండితులకు, జ్ఞానులకు ఇది ప్రియము, ఇది అప్రియము అని ఉండదు. అన్నీ సమానంగా చూస్తారు." అని అన్నాడు విదురుడు.

విదురుని మాటలు విన్న ధృతరాష్ట్రుడు దుఃఖించడం మానాడు. విదురుని వంక తిరిగి "విదురా! నీ మాటలతో నా దుఃఖము ఉపశమించినది. నీవు ఇప్పుడే చెప్పావుకదా! పండితులు, జ్ఞానులకు ప్రియము, అప్రియము అనేవి ఉండవు. అన్నీ సమానంగా చూస్తారు అన్నావు కదా. వారు అలా ఎలా ఉండగలరు. దాని గురించి వివరించు." అని అడిగాడు. విదురుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

"ఓ ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! సంసారము అనే ఈ వృక్షము అరటి చెట్టువలె చాలా దుర్బలమైనది. నిస్సారమైనది. కాని మానవుడు ఈ సంసారము నందే అనురక్తుడై, నిరంతర వ్యధకు గురి అవుతున్నాడు. ప్రస్తుతము మనకు ఈ శరీరం లభించింది. ఈ శరీరం పతనం కాగానే మరొక

శరీరం లభిస్తుంది కాని ఇదే శరీరం శాశ్వతము కాదు కదా! ఇది తెలుసు కున్నవాడు నీ మాదిరి వ్యధ చెందడు. ఎలాగంటే ఒక ఇంటినుండి మరొక ఇంటికి పోయిన మాదిరి, ఒక వస్త్రమును విడిచి మరొక నూతన వస్త్రమును ధరించిన మాదిరి ఒక శరీరమును వదిలి మరొక శరీరమును ధరిస్తాడు. కుమ్మరి వాడు కుండను చెయ్యడానికి మట్టిని సారె మీద పెట్టి తిప్పుతాడు. అది వెంటనే విరిగిపోవచ్చు. లేక కుండగా తయారయిన తరువాత పగిలి పోవచ్చు. లేక దానిని కాల్చేటప్పుడు పగిలిపోవచ్చు. దానిని మనము వాడుకునే టప్పుడు కిందపడి పగిలిపోవచ్చు. కాబట్టి ఈ మట్టి కుండ ఏ దశలో పగిలిపోతుందో చెప్పలేము కదా! మానవుడు కూడా అంతే.

పురుషుడు వీర్యం స్త్రీ శోణితంతో కలిసి అండంగా తయారవుతుంది కదా. ఆ దశలోనే ఆ అండం విచ్ఛిత్తి కావచ్చు. లేక గర్భస్రావము కావచ్చు. ఆ పిండం శిశువుగా రూపుదిద్దు కొనే సమయంలో గాని, ప్రసవం అయ్యే సమయంలో గాని, శిశువు జన్మించిన తరువాత గాని, బాల్యంలో గాని, యౌవనం లోగాని, వృద్ధాప్యంలోగాని, ఎప్పుడన్నా మరణం సంభవించవచ్చు. కాబట్టి ఈ శరీరానికి నిరంతరం మరణం సంభవిస్తూ ఉంటుంది. కాబట్టి మరణం ఈ విధంగా సంభవిస్తుంది అని చెప్పలేము. మరణానంతరము, మనము చేసిన సుకృత, దుష్కృతముల ఫలితము ప్రకారము మనకు స్వర్గ, నరకములు సంప్రాప్తిస్తాయి. కాబట్టి మరణించిన వారి గురించి దుఃఖించడం అవివేకము. వివేకము గలవారు, ఈ సంసారము దుఃఖభూయిష్టము అని తెలుసుకొని, దానిలో చిక్కుకొనరు. కాబట్టి నీవు కూడా చచ్చిన వారికోసం బాధపడకుండా నీ ముక్తిమార్గం కొరకు ప్రయత్నించు." అని చెప్పాడు విదురుడు.

విదురుని మాటలతో ధృతరాష్ట్రునికి దుఃఖము నుండి ఉపశమనము

కలిగింది.

“విదురా! అసలు సంసారంలో దుఃఖము ఎందుకుంటుంది. దానిని మనము ఎలా నివృత్తి చేసుకోవాలి వివరంగా చెప్పు.” అని అడిగాడు. విదురుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

“ మహారాజా! ఇందాకే చెప్పాను కదా! పురుషుడి నుండి విడుదల అయిన శుక్లము స్త్రీగర్భములోని శోణితముతో కలిసి పిండముగా రూపుదిద్దు కుంటుంది. క్రమక్రమంగా అవయవాలు రూపుదిద్దుకుంటాయి. శిశువుగా తయారవుతుంది. ఆ శిశువులోనికి ప్రాణవాయువు ప్రవేశిస్తుంది. ఈ శిశువు తల్లి గర్భంలో గిరా గిరా తిరుగుతూ తీవ్రమైన బాధ అనుభవిస్తుంది. తల్లి యోని ద్వారము వద్దకు చేరుకుంటుంది. ఆ సమయంలో ఆ శిశువును ఎన్నో గ్రహములు భూతములు బాధిస్తాయి. తరువాత ఆ శిశువు తల్లి గర్భం నుండి బయట పడుతుంది. ఆ శిశువు బాలుడిగా ఉన్నప్పుడు శుచి, అశుచి తెలియదు. వివేకము తెలియదు. ఆటపాటలలో ఎన్నో దుష్టచేష్టలు చేస్తాడు. ఆ బాల్య చేష్టలతో కాలంగడిచిపోతుంది. బాల్యంనుండి యౌవనం లోకి రాగానే కామ పరమైన చేష్టల మీద ఆసక్తి పుడుతుంది. స్త్రీ సౌఖ్యము కోసం పాకులాడతాడు. ఇంద్రియ లోలత్వము అధికంగా ఉంటుంది. దాని వల్ల సుఖము, దుఃఖము సంభవిస్తాయి. ఎన్నో బాధలకు గురిఅవుతాడు. చెయ్యరాని పనులు చేస్తాడు. కాబట్టి, బాల్యం మాదిరి యౌవనం కూడా దుఃఖమును కలిగిస్తుంది. తరువాత వృద్ధాప్యము వస్తుంది. ఉన్న బలము, శక్తి నశించిపోతాయి. ఉచితము అనుచితము అనే బేధము తెలియదు. అనుచిత కార్యములనే ఆచరిస్తాడు. ఒంట్లో శక్తి నశించి అన్ని రకాలైన వ్యాధులు ప్రబలుతాయి. వాటితో కృంగి కృశించి పోతాడు. అప్పుడు యముడు తన పాశంతో అతని ప్రాణములు హరిస్తాడు. అప్పుడు ఈ దేహమును విడిచి

పోలేక పోలేక యాతన అనుభవిస్తాడు. అంతటితో ఈ జన్మ ముగుస్తుంది.

కాబట్టి ఈ సంసారము ఏ దశలోనూ సుఖప్రదము కాకపోగా నిరంతర దుఃఖ భూయిష్టము అనునది విస్పష్టము. పైగా ఈ శరీరంలో ఉన్నప్పుడు మానవులు లోభ,క్రోధ,మదోన్మత్తులై, ఎన్నో దుర్మార్గాలు చేస్తారు. కాస్త సుఖం కోసం ఒకరిని ఒకరు చెరుచుకుంటారు. చంపుకుంటారు. ధర్మం వదిలి పెట్టి అధర్మపరులవుతారు. తుదకు యమభటుల చేతికి చిక్కుతారు. ఈ విషయములను పెద్దల వలన విన్న సజ్జనులు, సన్మార్గంలో పయనించి, నిత్యానందం పొందుతారు.

ఈ సంసారమును ఎలాంటిదో, ఎలా అధిగమించాలో నేను పెద్దల వలన వినిన మాటలు నీకు చెబుతాను. శ్రద్ధగా విను. ఒక దుర్గమమైన అరణ్యంలో ఒక బ్రాహ్మణుడు వెళుతున్నాడు. అప్పుడు పులులు, సింహాలు, ఏనుగులు మొదలగు అడవి జంతువులు అతనిని చుట్టుముట్టాయి. ఆ బ్రాహ్మణుడికి భయం వేసి అడ్డదారిలో పరుగెత్తాడు. ఆ క్రూర జంతువులు అతనిని వదిలిపెట్టి వెళ్లిపోయాయి. ఇంతలో ఒక దొంగల గుంపు అతనిని అడ్డగించింది. ఆ బ్రాహ్మణుడు భయంతో వణికిపోయాడు. కాళ్లు తడబడు తున్నాయి. ప్రాణభయంతో చలనం లేకుండా పోయాడు. దిక్కులు చూస్తున్నాడు. ఆ అడవిలో తనను కాపాడే వాళ్లు ఎవరూ లేరని తెలుసుకున్నాడు. అతనికి ఇంకా భయం ఎక్కువయింది. వెనక్కు తిరిగి పారిపోతున్నాడు. కాని ఎంత పరుగెత్తినా అడవికి అంతం కనిపించడం లేదు. వెనక నుండి దొంగలు ముందు నుండి క్రూరమృగాలు తరుముతున్నాయి. ఇంతలో ఒక భయంక రాకారంతో ఉన్న స్త్రీ అతనిని కౌగలించుకుంది. ఐదుతలల ఏనుగులు ఆ అడవిలో తిరగడం చూచాడు ఆ బ్రాహ్మణుడు.

ఆ భయంకరమైన స్త్రీని తప్పించుకొని పరుగెత్తుతుంటే ఒక బావి కనిపించింది. ఆ బావిమీద తీగలు అక్కడ బావి ఉన్నట్టు తెలియ కుండా బావి మీద అల్లుకొని ఉన్నాయి. అది తెలియని ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ బావిలో పడ్డాడు. పడుతూ పడుతూ ఒక తీగను గట్టిగా పట్టుకొని తలకిందులుగా వేలాడు తున్నాడు. కిందికి చూచాడు. ఆబావిలో ఒక పెద్ద పాము నాలుకలు చాస్తూ అతని మీదికి రాసాగింది. పైకి చూచాడు. 6 తలలు, పన్నెండు కాళ్లు కల ఒక ఏనుగు ఆ బావి ఒడ్డున ఉన్న ఒక చెట్టు వద్దకు వచ్చింది. ఆ చెట్టు కొమ్మలు రెమ్మలు చిత్రవిచిత్ర రంగులతో మెరిసిపోన్నాయి. తుమ్మెదలు ఆ చెట్టు పూవుల లోని మకరందం తాగుతున్నాయి. కాని ఆ చెట్టు మొదలును నల్లని, తెల్లని ఎలుకలు కొరుకుతున్నాయి. ఆ చెట్ల పూల నుండి కారుతున్న మకరందము ఆ బ్రాహ్మణుడి నోటిలో బొట్టు బొట్టుగా కారుతుంటే ఆ మధువును తాగుతూ ఆనందిస్తున్నాడు. ఆ మధువు ఎంత తాగినా అతనికి తృప్తి కలగ లేదు. తాను ఏ దుస్థితిలో ఉన్నాడో కూడా మరిచిపోయి ఆనందిస్తున్నాడు.

ఈ ప్రకారంగా తీగలను పట్టుకొని తలకిందులుగా వేలాడుతున్న ఆ బ్రాహ్మణుడికి కింద ఉన్న పాములు, పైన ఉన్న ఏనుగు, అడవిలో ఉన్న క్రూరమృగములు, ఆ భయంకరాకారంతో ఉన్న స్త్రీ, చెట్టును కొరుకుతున్న ఎలుకలు, ఆ చెట్టు పడిపోతుందన్న ఆలోచన, చుట్టు ఝుంకారంతో తిరుగుతున్న తుమ్మెదలు, వీటితో అతని మనసు కకావికలయింది. కాని అతనికి జీవితం మీద వ్యామోహం పోలేదు. ప్రాణాల మీద తీపి చావలేదు.” అని అన్నాడు విదురుడు.

“విదురా! ఈ కథ నాకేమీ అర్థం కాలేదు. వివరంగా చెప్పు” అని అడిగాడు. విదురు ఇలా చెప్పసాగాడు.

“మహారాజా! ప్రపంచంలో మనుష్యులకు సన్మార్గమును బోధించుటకు, మోక్ష కాంక్ష కలుగ చేయుటకు పెద్దలు ఈకథ చెబుతారు. మనజీవితం ఎలాంటిదో ఈ కథ కూడా అలాంటిదే. కాని ఈ కథను సరిగా వివరిస్తేగాని అర్థం కాదు. చెబుతాను విను. ఆ బ్రాహ్మణుడు ప్రయాణం చేస్తున్న అడవే సంసారము. అందులో ఉన్న పులులు, సింహములు మొదలగు క్రూర మృగములు దొంగలు. క్రూర మృగముల కొరకు పన్నిన ఉచ్చులు రోగములు. భయంకరాకారంతో కౌగలించుకున్న స్త్రీ ముసలితనము. ఐదు తలల ఏనుగు మన పంచేంద్రియములు. బావిలో ఉన్న పాము యమధర్మరాజు. ఆ బ్రాహ్మణుడు పట్టుకున్న తీగ జీవించాలన్న ఆశ. బావి ఒడ్డున ఉన్న చెట్టు ఆయుష్షు. దాని వంకకు వస్తున్న ఏనుగు ఒక సంవత్సరం. దాని ఆరు తలలు ఆరు ఋతువులు. దానికి ఉన్న పన్నెండు కాళ్లు పన్నెండు నెలలు. ఆ చెట్టును కొరుకుతున్న నల్లని తెల్లని ఎలుకలు, రాత్రి పగలు. ఆ బ్రాహ్మణుడి చుట్టు ఝుంకారం చేస్తూ తిరుగుతున్న తుమ్మెదలు కోరికలు. ఆ బ్రాహ్మణుడి నోట్లోకి కారుతున్న మకరందము సుఃఖసంతోషాలు. తన చుట్టు ఇన్ని బాధలు ఉన్నా ఆ సుఖ సంతోషాల కోసం పాకులాడుతుంటాడు జీవుడు. కలకాలం బతకాలనుకుంటాడు. ఇందు లో ఉన్న బ్రాహ్మణుడే జీవుడు. ఇదే సంసార చక్రం. వివేకవంతులైన వాళ్లు ఈ సంసార చక్రం అనే వలలో పడరు. బయట ఉండి శాశ్వతానందం పొందుతారు. ఒకవేళ పడ్డా ఆ పాశాలను ఛేధించుకొని బయట పడతారు.

ఓ ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! నిరంతరము ప్రాపంచిక సుఖాల కోసం వ్యామోహంలో పడి, ఆ బురద గుంటలో మునుగుచు తేలుచూ తనను తాను మరిచిపోతాడు మానవుడు. శరీరంలో శక్తి తగ్గగానే రోగాలు ఆవరిస్తాయి. ఇంతలో ముసలి తనం మీద పడుతుంది. అందం అంతరిస్తుంది. దేహం

సుఖాలు అనుభవించడానికి పనికిరాదు. చివరకు దిక్కులేని చావు చస్తాడు.

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! తరచి చూడగా ఈ దేహమే ఒక రథము. బుద్ధి రధసారధి. పంచేంద్రియములే గుర్రములు. మన ఆలోచనలే పగ్గాలు. పంచేంద్రియాలు అనే గుర్రాలు వేగంగా అటూ ఇటూ పరుగుపెడుతుంటాయి. బుద్ధి అనే పగ్గాలు పటిష్టంగా లేకపోతే రధాన్ని గుర్రాలు తమ ఇష్టం వచ్చినట్లు లాగుకొని వెళతాయి. కాబట్టి బుద్ధి తన ఆలోచనలనే పగ్గాలతో పంచేంద్రియా లను నియంత్రించాలి. అలా చేసిన నాడు మానవుడు సంసారం దుఃఖభాజనం కాకుండా కాపాడుకోగలడు.

ఇంకొక మాట. పుట్టినప్పటినుండి మన జీవితం యమధర్మరాజు అధీనంలో ఉంటుంది. ఈ జీవితం అనేక దుఃఖాలకు ఆలవాలము. పుణ్యాత్ములు వివేకము అనే మందును ఉపయోగించి తమ దుఃఖాలను తొలగించుకుంటారు. ఈ శరీరము అనే రథమును అదుపులో ఉంచు కుంటారు. వివేక వంతులు తమ గుణ శీలములతో ఆలోచనలనే పగ్గాలను పట్టుకొని ఈ శరీరము అనే రథమును సక్రమ మార్గంలో నడిపిస్తారు. వారికి చావు పుట్టుక లంటే భయం ఉండదు. తుదకు మోక్షమును పొందుతారు.

కాబట్టి ధృతరాష్ట్రమహారాజా! జరిగినదానికి దుఃఖించడం మాని, యుద్ధములో చనిపోయిన నీ కుమారులకు, బంధు మిత్రులకు, తక్కిన వారికి అంత్యక్రియలు జరిపించు. వారికి ఉత్తమ గతులు కలిగేట్టు చెయ్యి." అని అన్నాడు విదురుడు.

విదురుడు చెప్పిందంతా విన్న ధృతరాష్ట్రుడు చని పోయిన కుమారులు గుర్తుకు వచ్చేసరికి వారిని తల్చుకొని ఏడుస్తూ మరలా మూర్ఛపోయాడు.

పరిచారికలు అతని మొహం మీద చల్లని నీళ్లు చిలకరించి మూర్చనుండి సేదదీర్చారు.

ఇంతలో వ్యాసుడు అక్కడకు వచ్చాడు. అనుకోకుండా వచ్చిన వ్యాసుని చూచి విదురుడు, సంజయుడు లేచి నిలబడి నమస్కరించారు. మూర్ఛనుండి తేరుకున్న ధృతరాష్ట్రునికి వ్యాసమహాముని వచ్చాడని చెప్పారు. ధృతరాష్ట్రుడు కూడా వణుకుతున్న చేతులతో నమస్కరించాడు.

"మహామునీ! చూచితివా నా దుర్గతి. నేను ఇంకా ఎందుకు బతికి ఉన్నానో తెలియడం లేదు. ఈ మానవ జన్మ ఎంత దుర్భరమైనదో ఇప్పుడు తెలిసింది. నన్ను ఎంత దీనస్థితికి తెచ్చిందో చూచారుకదా! ఉన్న సంపదలంతా నశించిపోయాయి. కన్నకుమారులందరూ మరణించారు. బంధువులందరూ రూపుమాసిపోయారు. నాకు మాత్రం చావు రాలేదు. నేను ఒంటరిగా మిగిలాను. ఇదంతా నా దౌర్భాగ్యం కాకపోతే మరేమున్నది. ఇంతమంది చావు చూచి కూడా నా ప్రాణం ఈ శరీరాన్ని విడిచి పెట్టడం లేదు. ఏం చెయ్యాలో తోచడం లేదు." అని పలికాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

దుఃఖముతో మునిగిపోయిన ధృతరాష్ట్రుని చూచి వ్యాసమహాముని ఇలా అన్నాడు. "కుమారా! నీ దుఃఖము పోగొట్టడానికే నేను ఇక్కడకు వచ్చాను. నీవు సకల ధర్మములు తెలిసినవాడవు. నీతిశాస్త్రకోవిదుడవు. చనిపోయిన నీ కుమారుల గురించి దుఃఖించడం సమంజసం కాదు. ఎందుకంటే ఈ ప్రాణములు శాశ్వతములు కావు. పుట్టినవాడు చావక తప్పదు. ఎవడూ మరణం తప్పించుకోలేడు. ఈ జ్ఞానము అలవర్చుకో . నీ దుఃఖము పోగొట్టుకో.   ఇంక అసలు విషయానికి వద్దాము.

కుమారా! నీకుమారులకు, పాండు కుమారులకు నీకు తెలియ కుండానే వైరం సంభవించిందా! దీని కంతకూ నీ కుమారుడు కారణం కాదా! అందుకే కురు వంశము నాశనమైంది. ఇదేం కొత్త విషయం కాదు. దీనికి నువ్వు దుఃఖించడం ఎందుకు. ద్యూతక్రీడా సమయంలో ఈ విదురుడు నీకు ఎన్నోవిధములుగా నీతి బోధ చేసాడు. కాని నీవు వినలేదు. ఫలితం అనుభవిస్తున్నావు. పోనీలే ఇలా జరగాలని విధి నిర్ణయించింది. అలాగే జరిగింది. కాబట్టి నీ శోకాన్ని పోగొట్టుకో. బాధపడకు.

నీ మేలు కోరి నీకు ఒక విషయమును చెబుతాను. ఇది దేవ రహస్యం. శ్రద్ధగా విను. ఒక సారి నేను దేవ సభకు వెళ్లాను. అక్కడ ఇంద్రుడు మొదలగు దేవతలు, నారదుడు మొదలగు మహా ఋషులు ఉన్నారు. అప్పుడు భూదేవి వచ్చి దేవతలను ఇలా అంది.

"దేవతలారా! ఇదివరకు మీరు బ్రహ్మ సభలో నాకు పెరిగిన భారమును తగ్గించుటకు చాలా ఉత్సాహము చూపించారు. ఏ కారణం చేతలో ఆ విషయం మరిచారు. నాకు రోజు రోజుకూ భారం పెరిగిపోతూ ఉంది. దీనిని తగ్గించే ఉపాయం ఆలోచించండి" అని అడిగింది.

అప్పుడు శ్రీమహావిష్ణువు నవ్వి "భూదేవీ! దానికి తగు సమయం వచ్చినది. ధృతరాష్ట్రుడు అనే మహారాజు కు నూర్గురు సంతానము కలుగు తుంది. అందులో దుర్యోధనుడు అనే వాడు జ్యేష్టుడు. అతడే నీ భారము అంతా పోగొడతాడు. అది తొందరలోనే జరుగుతుంది. అతని కారణంగా కురుక్షేత్రమహాసంగ్రామం జరుగుతుంది. ఈ భూమండలములోని రాజులందరూ అతనికి సాయం చెయ్యడానికి అతని పక్కన నిలుస్తారు. ఆ మహా యుద్ధంలో అందరూ మరణిస్తారు. తన సోదర శతముతో సహా

దుర్యోధనుడు కూడామరణిస్తాడు. నీ భారం పూర్తిగా తగ్గిపోతుంది. నిశ్చింతగా ఉండు.” అని పలికాడు. ఆ మాటలకు సమ్మతించి భూదేవి అక్కడనుండి వెళ్లిపోయింది.

విష్ణువు మాట ప్రకారము కలి అంశతో దుర్యోధనుడు నీకు కొడుకుగా జన్మించాడు. అతడు పరుల ఉన్నతిని సహించలేడు. మహా బలవంతుడు. మహా కోపిష్టి. ఎవరి మాటా వినడు. అందరితో వైరము పెట్టుకుంటాడు. అతనికి తోడుగా అతని తమ్ముడుచ దుశ్శాసనుడు, మేనమామ శకుని, అంగ రాజు కర్ణుడు అనుచరులుగా ఉంటారు. వారి సాహచర్యంలో అతను ఎన్నో తప్పులు చేస్తాడు. తాను చేసిన తప్పులకు తాను నశిస్తూ అందరినీ నశింప చేస్తాడు. కాబట్టి ఇది అంతా దేవతల ఇష్ట ప్రకారము జరిగింది. నీవు శోకించపనిలేదు.

కాని నీ మనసులో ఒక అనుమానం పొడసూపింది. నిన్ను ధర్మ తనయులు ఆదరిస్తారా అని. పాండవుల వలన నీకు ఎలాంటి కీడు జరగదు. నీ కుమారుడు వారికి రాజ్యభాగము ఇవ్వలేదు. ఈ భూమండలము నంతా తానే పరిపాలించవలెనని దుర్బుద్ధి పుట్టింది. కానీ, పాండవులు మీకు ఎన్నడూ ఏ అపకారమూ తలపెట్టలేదు. పైగా సంధికొరకు తీవ్రంగా ప్రయత్నం చేసారు. ఆ సమయంలో నేను కూడా నాకు తోచినట్టు సంధి చేసుకోమని నీ కుమారుని తో చెప్పాను. కాని నీ కుమారుడు ఎవరి మాటా వినలేదు. ఫలితం అనుభ వించాడు.

కాబట్టి అటువంటి కుమారుల గురించి నీవు శోకించ పనిలేదు. ఎందుకంటే ఇది దైవ నిర్ణయం. ఎవరూ తప్పించలేరు. నీ తమ్ముని కుమారుడు ధర్మరాజు అజాత శత్రువు. అతను సాటి మానవుల యందేకాదు, పశుపక్ష్యాదుల యందుకూడా జాలి కరుణ కలిగి ఉంటాడు. అతని గురించి

నీకు బాగా తెలుసు. కాబట్టి నీ మీద ధర్మజునకు ఎలాంటి విముఖత లేదు. కాబట్టి ఇంకమీదట పాండవులను నీ కుమారులుగా భావించు. ఆదరించు. నీవు మహాజ్ఞానివి. ఆ జ్ఞానాగ్నిలో నీ శోకాన్ని దగ్ధంచెయ్యి. ప్రశాంతిపొందు." అని పలికాడు వ్యాసుడు.

"మహానుభావా! అమృత తుల్యములైన నీ మాటలతో నామనసు ప్రశాంతి పొందినది. పాండవుల మీద ప్రేమ పెంచుకుంటాను. వారిని నా కుమారుల వలె ఆదరిస్తాను." అని పలికాడు. ఆ మాటలు విన్న వ్యాసుడు ధృ తరాష్ట్రుని ఆశీర్వదించి వెళ్లిపోయాడు.

దృతరాష్ట్రుడు సంజయుని చూచి "సంజయా! మనము యుద్ధభూమికి వెళ్లెదము. ప్రయాణ సన్నాహములు చేయుము. గాంధారిని, అంతఃపుర స్త్రీలను ప్రయాణమునకు సిద్ధము కమ్మని చెప్పు." అని అన్నాడు. సంజయుడు ఆ ప్రకారమే అన్ని ఏర్పాట్లు చేసాడు.

పుత్రశోకంతో గాంధారి నడవ లేకపోతూ ఉంది. కాళ్లు నిలవడం లేదు. ఆమె కోడళ్లు కంటికి మింటికి ఏకధారగా ఏడుస్తున్నారు. వారి జుట్టు ఊడి పోయింది. పమిటలు తొలగిపోయాయి. కాని వారు పట్టించుకొనే స్థితిలో లేరు. శోకభారంతో కుమిలిపోతున్నారు. కుంతీదేవి మొదలగు వారు వారిని ఓదారుస్తున్నారు. అందరూ యుద్ధభూమికి వస్తున్నారు.

అంతఃపుర స్త్రీలసంగతి ఇలా ఉంటే హస్తినాపురములో ఉన్న సాధారణ సైనికులు, సైనికాధికారుల భార్యలు పెద్దగా ఏడుస్తున్నారు. మగవారందరూ యుద్ధం లో మరణించారు కాబట్టి వారిని ఓదార్చేవారే కరువయ్యారు. ఒకరిని ఒకరు ఓదార్చుకుంటూ ఆవేదన చెందుతున్నారు. అందరి ఇళ్లలో ఏడుపులు,

ఆర్తనాదాలు తప్ప మరొకటి వినిపించడం లేదు.

ఇదంతా చూచి విదురునికి నోట మాట రావడం లేదు. యుద్ధ పరిణామము ఇంతభయంకరంగా ఉంటుందా అని మనసులో బాధపడుతున్నాడు. ఎంత మందిని అని ఓదార్చగలడు. అందరూ యుద్ధభూమికి బయలు దేరి కొంత దూరం వెళ్లునప్పటికి అశ్వత్థామ, కృతవర్మ, కృపాచార్యుడు వారికి ఎదురు వచ్చారు. వారు ధృతరాష్ట్రుని చూచి ఇలా అన్నారు.

" మహారాజా! నీ కుమారుడుసుయోధనుడు, దేవతలు మెచ్చేట్టు యుద్ధము చేసి వీరమరణముపొందాడు. మేము ముగ్గురము తప్ప కౌరవ సైన్యము అంతా యుద్ధములో మరణించారు." అని అన్నారు.

గాంధారిని చూచి కృపాచార్యునికి దుఃఖము ఆగలేదు. "అమ్మా! గాంధారీ! నీ కుమారులు యుద్ధభూమిలో వీరోచితముగా పోరాడి తమ ప్రాణాలు అర్పించారు. వీరస్వర్గము అలంకరించారు. వారి గురించి నీవు చింతించటం తగదమ్మా! నీ కొడుకుల్లో ఒక్కడు కూడా రణభూమిలో వెన్నిచ్చి పారిపోలేదు. యుద్ధమంటే భయపడలేదు. అమ్మా! పాండవులు గెలిచినా వారికి సంతోషము కలగలేదమ్మా!   భీముడు అధర్మయుద్ధములో సుయోధనుని నాభి అధోభాగమున కొట్టి కూలదోసాడు. అతి క్రూరంగా చంపాడు. అతని తల తన్నాడు. మాకు కోపం ఆగలేదు. మేము ముగ్గురము అర్ధరాత్రి పాండవ శిబిరములలో ప్రవేశించి, పాండవులను తక్క మిగిలిన వారందరినీ, పాండు సుతులను, వారి బంధుమిత్రులను, పాంచాల కుమారులను, వారి సైన్యమును, గజములను హయములను దారుణం గా చంపాము. కనుక పాండవులు సాధించిన విజయము వ్యర్ధమయింది. ఆసమయంలో పాండవులు శిబిరములో లేరు. కాబట్టి బతికిపోయారు.

లేకపోయిన అపాండవము అయి ఉండేది. సుయోధనుని చివరి కోరిక నెరవేరి ఉండేది.

మేము అర్ధరాత్రి వారి సుతులను, బంధుమిత్రులను చంపిన విషయం తెలుసుకున్న పాండవులు అపరిమితమై క్రోధంతో మాకోసం వెతుకుతూ ఉంటారు. కాబట్టి మాకుసెలవు ఇప్పించండి. మేము వెళ్లుతాము." అని చెప్పివారి వద్ద సెలవు తీసుకొని తమ తమ రథముల మీద వెళ్లిపోయారు.

కొంత దూరం వెళ్లిన తరువాత కృపాచార్యుడు తిరిగి హస్తినా పురము నకు తిరిగి వచ్చాడు. కృతవర్మ ద్వారకకు వెళ్లిపోయాడు. అశ్వత్థామ గంగా తీరమున ఉన్న వ్యాస మహాముని ఆశ్రమము వంక సాగిపోయాడు.

ఓ జనమేజయ మహారాజా! వ్యాసాశ్రమము దగ్గర జరిగిన విషయ ములు నీకు ఇంతకుముందే చెప్పాను కదా! తరువాత, ధృతరాష్ట్రుడు అంతఃపుర స్త్రీలతో సహా యుద్ధభూమికి వెళ్లాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు యుద్ధభూమికి వస్తున్నాడు అని తెలిసి ధర్మరాజు తన తమ్ములతోనూ, కృష్ణునితోనూ కలిసి వారికి ఎదురు వచ్చాడు. కాని తన కుమారు లందరనూ పోగొట్టుకున్న ధృతరాష్ట్రుడు, మనసంతా దహించుకు పోతుంటే యుద్ధభూమికి వస్తున్నాడు అన్న ఆలోచన ధర్మరాజు మనసును కలిచివేసింది. ధృతరాష్ట్రుని కలుసుకొనడానికి వడివడిగా ముందుకు వెళ్లాడు. ధర్మరాజు వెంట సాత్యకి, భీముడు, అర్జునుడు, నకుల సహదేవులు ద్రౌపది వెళ్లారు.

కౌరవ వనిత లందరూ ధర్మరాజును చూచి హాహాకారాలు చేసారు.

ఇంకొంత మంది ధర్మరాజును తిట్టిపోసారు. “ఇతడు ధర్మరాజట! ఇతనికి అసలు ధర్మం తెలుసా! ఇతనికి దయ,జాలి ఉన్నయా! నిర్దాక్షిణ్యంగా తన తండ్రులను, మామలను, తమ్ముళ్లను, కొడుకులను చంపాడు. విద్యలు నేర్పిన గురువులను చంపాడు. వీడికి కనికరమా!” అని ఈసడించు కున్నారు.

ఇంకొంత మంది అతని ఎదురుగా పోయి “ఓయి ధర్మరాజా! చదువు చెప్పిన గురువునే చంపావే! నీకు మనసెలా ఒప్పింది?” అని అడిగారు.

మరి కొంతమంది “అయ్యో! నీ చెల్లెలు భర్త అని చూడకుండా జయద్రధుని చంపించావే! ఈ రాజ్యమంతా కట్టకట్టుకొని ఊరేగు! ఈ శ్మశానం ఏలుకో!” అని తిట్టారు.

ఎవరేమన్నా, పాండవులు ఒక్క మాటకూడా మాటాడలేదు. కాని వారు విడవ లేదు. ఇంకొంత మంది అతనికి అడ్డుగా వచ్చి “ఓయి ధర్మజా! నీ వల్ల కదా అభిమన్యుడు మరణించింది. ద్రౌపది కొడుకులు వధించబడింది. నీ మరుదులందరినీ మింగేసావు. ఇంకా నీ రక్తదాహం తీరలేదా!” అని తిట్టారు.

అందరి తిట్లను భరిస్తూ ధర్మరాజు ధృతరాష్ట్రుని వద్దకు వెళ్లాడు. పక్కన ఉన్న వారు ధర్మజుడు వచ్చాడని చెప్పారు. ధృతరాష్ట్రునికి దుఃఖం కట్టలు తెంచుకుంది. భోరున ఏడ్చాడు. ధర్మరాజును కౌగలించుకున్నాడు. తరువాత భీమార్జున నకుల సహదేవులు వచ్చారని పక్కన ఉన్న వారు తెలిపారు. భీముడు అన్న మాట వినగానే ధృతరాష్ట్రుని మొహం వికృతంగా మారింది. కోపంతో దహించుకుపోయాడు. భీముని కౌగలించుకోబోయాడు.

ఏదో విపత్తు జరుగుతుందని ముందే గ్రహించిన కృష్ణుడు తాను అంతకు ముందే తయారుగా ఉంచిన భీముని పోలిన ఇనుప విగ్రహమును ధృతరాష్ట్రుని ముందుకు తోసాడు. ఆ ఇనప విగ్రహమే భీముడు అని అనుకొని, ఆ విగ్రహమును గట్టిగా కౌగలించుకొని నలిపేసాడు. ధృతరాష్ట్రుని కౌగిలిలో ఆ విగ్రహం ముక్కలయింది. ఆ ముక్కలు గుచ్చుకొని ధృతరాష్ట్రుని వక్షస్థలమునకు గాయాలయ్యాయి. మొహం లోనుండి రక్తం చిమ్మింది. ధృతరాష్ట్రుడు స్పృహతప్పి పడిపోబోయాడు. "నా కుమారులను చంపిన వాడిని చంపేసాను. నా పగ తీరింది." అంటున్నాడు. అతని మొహంలో సంతోషం వెల్లివిరిసింది. కాని పక్కన ఉన్న వారు ఏమనుకుంటారేమో అని బయటకు దుఃఖం అభినయిస్తూ భీమసేనుడు చనిపోయినందుకు ఏడుస్తున్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు ధృతరాష్ట్రుని పక్కననిలబడి అతని బుజం తట్టి "మహారాజా! భీముడు నీ చేతిలో చావలేదు. నీవు దుఃఖించ పనిలేదు. నీవు నలిపివేసినది భీముని పోలిన ఇనుప విగ్రహము. భీముని మాట వింటేనే నీకు కలిగే కోపమును ముందే ఊహించి భీముని వెనుకకు లాగి అతని పోలిన విగ్రహము నీ ముందుకు నెట్టాను. ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! నీ కున్న బలములో ఈ భీముడు ఎంత! ఒక్క భీముడే కాదు ముల్లోకములలో ఎవరూ నీ బలమునకు సాటిరారు. కొడుకులు చనిపోయారన్న దుఃఖములో భీముని చంపాలి అనుకున్నావు. కాని భీముని చావు నీ చేతిలో లేదుకదా! అయినా మహారాజా! భీమునే కాదు. పాండవులనందరినీ చంపినా నీ కుమారులు తిరిగి వస్తారా! అనవసరంగా అపవాదు మూటగట్టుకోడం తప్పు." అని అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు సిగ్గుతో తల వంచుకున్నాడు, తన ఒంటికి అంటిన రక్తం, గాయాల నుండి స్రవిస్తున్న రక్తం కడుక్కున్నాడు. మరలా కృష్ణుడు ఇలా అన్నాడు.

"ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! నీవు వేద వేదాంగ పారంగతుడవు. ఎన్నో శాస్త్రములను పురాణములను విన్నావు. వాటి సారం అంతా గ్రహించావు. కాని నీ తప్పు నీవు తెలుసుకోకుండా ఇతరులను నిందిస్తున్నావు, నీలో నీవే దుఃఖిస్తున్నావు. నేను, భీష్ముడు, ద్రోణుడు, విదురుడు నీ కు ఎన్నో విషయాలు చెప్పాము. కాని నీవు వినలేదు. ఫలితం అనుభవిస్తున్నావు. స్వయంకృతాపరాధమునకు చింతించుట ఎందులకు? భీమార్జునులు రణరంగములో ఉంటే జయం మరొకరిది ఎలా అవుతుంది! నీ మనసు నీ స్వాధీనములో లేదు. దానిని నీవు నియంత్రించలేకపోయావు. నీ కొడుకు చెడుదారిలో పోతున్నప్పుడు నీవు అతనిని మందలించి సరియైన మార్గములో పెట్టలేదు. ద్యూతక్రీడలో గెలిచాము అన్న నెపంతో నీ కుమారులు, పాండవ పత్ని, నీ కోడలు అయిన ద్రౌపది బట్టలు పది మందిలో ఊడదీస్తున్నారు అని తెలిసి కూడా వారిని నీవు నివారించలేదు. కాని భీముడు నీ కుమారులను చంపినందుకు, తన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకున్నందుకు కోపం తో దహించుక పోతున్నావు. ఇదేమన్నా బాగుందా చెప్పు! నీ కొడుకుల అవినీతి, దుర్వర్తన గుర్తుకు తెచ్చుకొని నీ కోపం విడిచి పెట్టు." అని హితోపదేశము చేసాడు కృష్ణుడు.

"కృష్ణా! నీవు చెప్పినది అంతా నిజమే. కొడుకులు పోగొట్టుకున్న దుఃఖంలో అనుచితంగా ప్రవర్తించాను. సిగ్గుపడుతున్నాను. నీ మాటలతో నాకు జ్ఞానోదయం అయింది. ఇంక పాండు కుమారుల ను నాకుమారులుగా భావిస్తాను." అని పలికాడు. తరువాత వాత్సల్యంతో భీమార్జున నకుల సహదేవులను కౌగలించుకొని దీవించాడు.

ఆఖరున ధృతరాష్ట్రుని కొడుకైన యుయుత్సుడు వచ్చాడని చెప్పారు. (యుయుత్సుడు ధృతరాష్ట్రునికి ఒక వైశ్య కన్య యందు జన్మించిన

కుమారుడు). కనీసం ఒక్క కుమారుడు అన్నా మిగిలాడు అన్న సంతోషంతో యుయుత్సుని కౌగలించుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

" పాండు కుమారులారా! మీ తల్లి గాంధారి వద్దకు వెళ్లండి. ఆమెను ఓదార్చండి." అని చెప్పాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ధర్మరాజాదులు తమ పెదతల్లి గాంధారి వద్దకు వెళ్లారు. ఆమెకు నమస్కరించారు. కొడుకుల మరణంతో ఆమె హృదయం రగిలిపోతూ ఉంది. ధర్మరాజును శపించడానికి ఉద్యుక్తురాలయింది.

ఇంతలో వ్యాసుడు అక్కడు వచ్చాడు. అందరూ ఆ మహామునికి నమస్కరించారు. గాంధారి మనసు తెలుసుకున్న వ్యాసుడు ఆమెను వారించాడు.

"అమ్మా! గాంధారీ ధర్మజుని శపించడం ఉచితం కాదు. శాంతించు. ధర్మజుని మీద కోపం మాను. నీకు ఇంత రజోగుణం ఎందుకు? సాత్త్వికంగా ఉండు. నామాటలు విను. నీ కుమారుడు సుయోధనుడు యుద్ధమునకు పోతూ నీకు నమస్కరించి నీ ఆశీర్వాదము కోరాడు. అప్పుడు నీవు ఏమని ఆశీర్వదించావో తెలుసా! "ధర్మము ఎక్కడ ఉంటుందో జయం అక్కడ ఉంటుంది." అని పలికావు. అదే నిజమయింది. జరిగిన కురుక్షేత్ర మహా సంగ్రామంలో పాండవులకు విజయం లభించింది. నీ మాట ప్రకారం ధర్మం జయించినట్టేకదా! కాబట్టి పాండవులు ధర్మపరులే కదా! కాబట్టి అసూయ మాని వారిలో ఉన్న ధర్మ నిరతిని చూడు. ఆలోచిస్తే నీకే అర్థం అవుతుంది. అమ్మా! ఏనాడో జరిగిపోయిన సంగతులు మనసులో పెట్టుకొని ఇప్పుడు కోపం తెచ్చుకుంటే ప్రయోజనం ఏముంది? కాబట్టి నీ కుమారులైన పాండవుల మీద కోపం మాను." అని పలికాడు వ్యాసుడు.

ఆ మాటలకు శాంతించిన గాంధారి "మహర్షీ! నాకు పాండవుల మీద కోపము అసూయ ఎన్నటికీ లేదు. వారికి ఎన్నడూచెడు తలపెట్టలేదు. కొడుకులను పోగొట్టుకున్న దుఃఖంలో ఏదో అన్నాను కానీ, పాండవులు కుంతికి ఎలాగో నాకూ అలాగే కదా! నా కుమారుడు సుయోధనుని తులువ తనముతో, దుర్మార్గులైన కర్ణ,దుశ్శాసన, శకుని ప్రోద్బలంతో కౌరవ వంశము నాశన మయింది. యుద్ధధర్మము ననుసరించి పాండవులు కౌరవులను చంపారు. దానికి నేను బాధపడటం లేదు. కాని ఈ భీముడు నా కుమారుని గదాయుద్ధంలో నాభి కింద కొట్టి పడగొట్టాడు. అదీ కృష్ణుని సమక్షంలో జరిగింది. ఇది న్యాయంగా ఉందా! ఇది తల్లి నైన నాకు మనస్సుకు క్షోభ కలిగించదా! యుద్ధంలో చంపడం-- చావడం సహజం. కాని యుద్ధనీతి తప్పి చంపడం ద్రోహం కాదా!" అని పలికింది గాంధారి.

ఆ మాటలు విన్న భీముడు గడా గడా వణికిపోతూ గాంధారిని సమీపించి ఇలా అన్నాడు.

"అమ్మా గాంధారీ దేవీ! నేను చేసింది ధర్మమో, అధర్మమో, ప్రాణ భయంతో చేసానో, అలా జరిగిపోయింది. దయతో నన్ను క్షమించమ్మా! నీ కుమారుడు సుయోధనుడు నా కన్నా బలవంతుడు. గదాయుద్ధంలో నేర్పరి. సుయోధనుని ఓడించడం నా వల్ల కాదని నాకు తెలుసు. అందుకని అలా చెయ్యవలసి వచ్చింది. అయినా అమ్మా! నీకుమారుడు ధర్మరాజుకు చేసిన అవమానము ధర్మ బద్ధమా! ఏకవస్త్రగా ఉన్న ద్రౌపదిని సభకు ఈడ్చించి వలువలు ఊడదీయడం ధర్మమా! తల్లితో సమానమైన వదిన గారికి తన తొడలు చూపించడం, కూర్చోమనడం ధర్మమా! ఆ సమయంలో కోపం

పట్టలేక నీ కొడుకు తొడలు విరగ్గొట్టి చంపుతానని ప్రతిజ్ఞ చేసాను. చేసిన ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చుకొనడం క్షత్రియ ధర్మం. నేను క్షత్రియుడను. అందుకనే నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞను ఈ విధంగా నెరవేర్చుకున్నాను. అసలు కురు సభలోనే సుయోధనుని తొడలు విరగ గొట్టి ఉంటే బాగుండేది . కాని అన్నగారి మాట జవదాటలేక మిన్నకున్నాను. అందుకనే అడవులను వెళ్లాము అష్టకష్టాలు అనుభవించాము.

మా అన్నయ్య ధర్మజుడు శ్రీ కృష్ణుని కురుసభకు రాయబారిగా పంపునపుడు నేను కృష్ణునితో నా మాటగా పలికిన పలుకులు వింటే మీరు నన్ను తప్పుపట్టరు. "సుయోధనా! మనం అందరం అన్నదమ్ములం. మనలను పరులు వేలు ఎత్తిచూపకూడదు. మనం ఒకరితో ఒకరం తగవులాడుకోడం ఎందుకు? పెద్దవారి మాటలు విని ఎవరి భాగంవారు పంచుకొని అందరం సుఖంగా ఉంటాము" అని చెప్పాను కాని నీ కుమారుడు ఆమాటలు వినలేదు. మాతో వైరము పెట్టుకున్నాడు. యుద్ధం అనివార్య మయింది. పోగొట్టుకున్న రాజ్యం కోసం ధర్మరాజు, చేసిన ప్రతిజ్ఞలు నెరవేర్చుకోడానికి నేనూ యుద్ధం చేసాము. అది మా కర్తవ్యము. అమ్మా! నీవు సర్వము తెలిసినదానవు. మేము తప్పు చేసామో లేదో నీవే నిర్ణయించు." అని పలికాడు భీమసేనుడు.

గాంధారి కొంచెం ఆలోచించింది. "భీమసేనా! నువ్వు చెప్పింది నిజమే. నా కుమారుడు దుర్మార్గుడు. కాని నీవు అలా తొడలు విరగగొట్టి చంపడం నీకు ధర్మమా! పోనీలే నీ ప్రతిజ్ఞ నీవు నెరవేర్చుకున్నావు. కాని వృకోదరా! (అంటే తోడేలు లాంటిపొట్టగలవాడా!) యుద్ధంలో శత్రువును చంపడం సహజం. కాని ఎక్కడన్నా సాటి మానవుని గుండెలు చీల్చి నెత్తురు తాగే క్రూరులు ఉంటారా! రాక్షసులు మాత్రమే అలా చేస్తారు. కాని నువ్వు అలాచేసావు? తోడేలు మాదిరి

దుశ్శాసనుని రక్తం తాగావు. ఇది ధర్మమా!" అని అడిగింది గాంధారి.

"అమ్మా! నేను అంతటి క్రూరుడిని కాను. నేను ఎవరి నెత్తురూ తాగలేదు. నేను కురుసభలో ద్రౌపది వలువలు ఊడదీసినప్పుడు ఆవేశంలో కోపంలో ఒళ్లుమరిచిపోయి దుశ్శాసనుని గుండెలు చీల్చి నెత్తురు తాగుతాను అని ప్రతిజ్ఞ చేసాను. ఆ ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకోడానికి దుశ్శాసనుని గుండెలు చీల్చి, ఆ నెత్తురు కేవలం నా నోటికి తాకించాను. అంతేకాని రాక్షసుని మాదిరి రక్తం తాగలేదు. అమ్మా! నేనూ మనిషినే. రాక్షసుణ్ని కాదు.

అమ్మా! ఇంకొక విషయం. నేను దుశ్శాసనుని చంపినపుడు కురు వీరులు, తమ తమ సైన్యములతో నన్ను చుట్టుముట్టారు. నేను ఊరుకుంటే వారు నన్ను ముక్కముక్కలుగా నరుకుతారు. అందుకని స్వీయరక్షణ కోసం అలా భీకరాకారం దాల్చి, రక్తం తాగుతున్నట్టు నటించాను కాని నిజంగా రక్తం తాగలేదు అమ్మా. అమ్మా! సాటి మానవుల రక్తం తాగడం మహా పాతకం అని నాకు తెలుసు అమ్మా. అందులోనూ నా తమ్ముడి రక్తం నేను తాగుతానా! నేను అంత వెర్రివాడనా. అంత పాపం చేసేవాడినా నేను. అంత కరుణ లేనివాడనా అమ్మా! నన్ను నమ్ము నేను రక్తం తాగలేదు అమ్మా." అన్నాడు భీమసేనుడు.

అంతటితో ఊరుకోలేదు గాంధారి. "భీమసేనా! నాకు నూరుగురు కొడుకులు. ఈ గుడ్డివాళ్లను కడతేర్చడానికి ఒక్క కుమారుడినైనా మిగల్చకుండా అందరినీ దయా దాక్షిణ్యాలు లేకుండా చంపావే! ఇది నీకు ధర్మమా! నా నూర్గురు కుమారులలో నీకు అపకారం చెయ్యని వాడు ఒక్కడూనీకు కనపడలేదా భీమసేనా! నా కుమారులలో ఒక్కడిని చంపనంత మాత్రాన నీ ప్రతిజ్ఞ నెరవేరదా! నీ అన్న ధర్మరాజు రాజ్యం చేయడానికి నా కుమారుడు అడ్డు వస్తాడని అనుకున్నావా!" అని గాంధారి పక్కకు తిరిగి

“ఎక్కడ? ఆ మహా రాజు ధర్మరాజు ఎక్కడ?” అని అరిచింది.

ఆ అరుపుకు గజగజా వణికిపోయాడు ధర్మరాజు. “అమ్మా! ఇక్కడ ఉన్నానమ్మా. నేనేనమ్మా పాండవాగ్రజుడను ధర్మరాజును. నీ నూర్గురు కొడుకులను చంపించిన పాపాత్ముడను. క్రూరచిత్తుడను. అమ్మా! నన్ను క్షమించకు. నీ ఇష్టం వచ్చినట్టు దూషించు. నీ శాపాగ్నిలో దగ్ధం చెయ్యి. అమ్మా! నీ నూర్గురు కొడుకులనే కాదమ్మా! ఈ భూమండలం లోని మహారాజులందరినీ రణభూమికి బలి ఇచ్చిన పాపాత్ముడనమ్మా నేను. నీ ఇష్టం వచ్చిన శిక్ష విధించమ్మా భరిస్తాను. అనుభవిస్తాను. అమ్మా! కొడుకులను, అన్నదమ్ములను, చుట్టాలను పోగొట్టుకున్న నాకు రాజ్యం ఎందుకమ్మా! అసలు ఈ మేనిలో ప్రాణాలు ఎందుకమ్మా! నా లాంటి ద్రోహికి స్వర్గసుఖాలు ఎందుకమ్మా?” అని భోరున ఏడ్చాడు ధర్మరాజు.

ధర్మరాజు మాటలు విన్న గాంధారికి నోటమాట రాలేదు. ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచింది. కిందికి చూచింది. ఆమె కళ్లు కనపడకుండా కట్టుకున్న బట్ట కిందినుండి ఆమె చూపు ధర్మరాజు కాలి గోళ్లమీద పడింది. ఆ చూపుల తీక్ష్ణతకు ధర్మరాజు కాలి వేలి గోళ్లు ఎర్రగా అయ్యాయి. అది చూచిన భీమార్జున నకుల సహదేవులు పక్కకు తప్పుకున్నారు. అంతలో శాంతించింది గాంధారి. ధర్మరాజును తల నిమిరి “నాయనలారా! మీ అమ్మ కుంతీదేవిని కలుసుకొని ఆమె దీవెనలుపొందండి.” అని పలికంది. హమ్మయ్య అని ఒక నిట్టూర్పు విడిచి పాండవులు తమ తల్లి కుంతీదేవి దగ్గరకు వెళ్లారు.

కుంతీ దేవి, అప్పటికి తన కుమారులను చూచి చాలాకాలం అయింది. ఇన్నాళ్ల తరువాత పాండవులను చూస్తుంటే వారు అరణ్య, అజ్ఞాత వాసములలో పడ్డ బాధలు విని అలమటించి పోయింది. తరువాత జరిగిన యుద్ధంలో తన

మనుమలు అందరూ చనిపోయారని తెలిసి మరింత దుఃఖించింది. తనకు నమస్కరిస్తున్న పాండవుల తలలు నిమిరి భోరున ఏడ్చింది.

"పాండు కుమారాలారా! వచ్చారా! ఇన్నాళ్లకు ఈ అమ్మ మీద దయ కలిగిందా!" అని పాండవుల శరీరాలు తడుముతూ కుమిలిపోయింది.

పక్కనే మూర్తీభవించిన శోకదేవతలా ఉన్న ద్రౌపదిని చూచి "అమ్మా! ఏరమ్మా! నా మనుమళ్లు ఏరమ్మా! అభిమన్యుడు ఏడమ్మా! ఎక్కడికి వెళ్లారమ్మా! నన్ను చూడటానికి రారేమమ్మా!" అని పేరు పేరునా పిలిచింది.

ఆ మాటలతో ఇంకా దుఃఖం ఎక్కువైన ద్రౌపది మొదలు నరికిన చెట్టులా కూలిపోయింది. కుంతీదేవి కూడా కోడలిని పొదివి పట్టుకొని భోరున ఏడ్చింది. కొంచెం సేపటికి కుంతీదేవి ద్రౌపదిని ఓదార్చి ఆమెను గాంధారి వద్దకు తీసుకొని వెళ్లింది. ద్రౌపది గాంధారి కాళ్ల మీద పడింది.

గాంధారి ద్రౌపదిని ఓదారుస్తూ "అమ్మా! ద్రౌపదీ! ఊరుకోమ్మా. పాండవులకు మాత్రం తమ కొడుకులను పోగొట్టుకున్న బాధలేదా! మీ అత్తగారు కుంతీదేవికి తన మనుమలను పోగొట్టుకున్న దుఃఖం లేదా.

అమ్మా ద్రౌపదీ! మనం ఇద్దరం ఒకే రకమైన దుఃఖము అనుభవిస్తున్నామమ్మా! నీకూ నీ కొడుకులు మరణించారు. నాకూ నా కొడుకులు మరణించారు. ఇలా జరుగుతుందని తెలిసే ఆనాడు కురు సభలో విదురుడు ఎంతగానో చెప్పాడు. నేను మాత్రం నా కుమారుల దుశ్చర్యలు ఆపలేకపోయాను. ఫలితం ఇద్దరం అనుభవిస్తున్నాము.

అయినా మన చేతిలో ఏ ముందమ్మా! అంతా విధి విలాసము.కాలమహిమ. ఊరుకో తల్లీ" అంటూ ద్రౌపదిని ఓదార్చింది.

మహాభారతము

స్త్రీ పర్వము ప్రధమాశ్వాసము

సమాప్తము.

ఓం తత్సత్ ఓం తత్సత్ ఓం తత్సత్.